

Mihajlo Pantić

BUGARSKA

(juni 2005)

Gde god da se zaputim, prvo odem u knjižaru. Ne izbegavam ni pijacu, vođen naukom pesnika Brane Petrovića da se na pazaru i po ponudi jestiva najbolje vidi kako negde živi običan svet. Sopće li ili u radosti proćerdava svoj vek. Ali, najpre, ipak odem u knjižaru. Odavno sam se naučio da se ljudi u nekom podneblju, u nekoj zemlji, u nekom gradu, sasvim dobro mogu razumeti i po tome kakve knjige čitaju, i kakvim štivom utoluju onu višu, duhovnu glad, koju je malo teže nadosititi, ako je uopšte moguće do kraja zatrpati. Jer je čitanje navika nalik pijenju belosvetske kabeze, koja oholo i skudoumno tvrdi da osvežava najbolje: što je više pijete, organizam je sve više traži.

Pa čak i kad svet ništa ne čita, a to je danas em češće, em uobičajenije, i to je nekakav znak. I te kakav. Ne čitati, je li to sinonim za ne živeti? Kladio bih se da je tako. To što, recimo, u Srbiji postoje celi nemali gradovi u kojima odavno nema knjižare, ako je ikada i bilo, i gde svu potrebu za knjigom zadovoljava tezgja nekog priučenog trgovačkog putnika, smeštana ukraj samoposluge, na štrafti, odmah do sektora rumunskih gaća, turske elektro-robe i kineskih kišobrana, zar to ne govori više o ovdašnjem tek minulom sunovratu u novu neprosvećenost od bilo koje visokoučene sociološke studije. Dragi Dositije Obradoviću, nisam u najboljem sostojaniju kada ti javljam da su, sva je prilika, ipak pobedila zvona i praporci. Istini za volju, dobar broj mojih sunarodnika setio se, posle petnaest godina, da knjiga ipak nekako postoji (u životu, ama u rđavu) tek kada se odskora počela redovnije pojavljivati na novinskim kioscima, barabar sa štampom koja uredno svakodnevno obaveštava pučanstvo ko je koga i za koju svotu. Sve u svemu, rekao bih da su danas i ovde, bogme kao juče i drugde, najčitaniji tekstovi zapravo prevodni titlovi u venecuelansko-meksičko-špansko-portugalskim serijama...

... i tako, nedavno uđem u jednu sofijsku knjižaru. Projurim, takoreći. Ali i to mi bude dovoljno da se ponovo uverim u ono u šta se uveravam svih minulih godina. Da se odmah razumemo, nije ovo nikakva antiglobalistička tirada, i antiglobalizam je u međuvremenu postao novčano izmerljiva ideologija. *Kupujte domaće*, na primer, u ideologemskom smislu isto je što i *sledi svoje instinkte!* Ne pada mi na pamet, hoću da kupim ono što ja hoću, i ne želim da sledim svoje instinkte, već da ih kultivšem, patriotizacija plus animalizacija plus jednoobrazna književna imaginacija jednako je lobotomija, laganje u zdrav mozak. Dakle, i u bugarskim knjižarama slika je u dlaku ista kao i drugde, u Beogradu, Parizu, Moskvi... Sve više knjižare podsećaju na samoposluge, sterilne, veštački osvetljene, gde je roba koja se najviše ište, a to se zove roman ili *non-fiction*, po pravilu naslagana u visini očiju, šarena i vidna. Poezija i slična eskcentrična štiva su negde u dnu, ili u drugom redu, a eseji, teorija i ostala ezoterija uglavnom su iza, u magacinu, ili u ne-

kom zabitom kutku, dobićete samo ako tačno znate šta je to što vas interesuje ili ako budete dovoljno uporni. Posle sam u Plovdivu, trakijsko-mediteranskom gradu, zaista čarobnoj mešavini najrazličitijih mogućih kultura, istorijskih slojeva i tipova tradicija, što je moguće samo na Balkanu, a neuređenom taman toliko da mu ta neuređenost daje patinu, šarm, toplinu i ljudsku meru, samo utvrdio gradivo, i odmah tu, smucajući se svuda gde ima knjiga, počeo da smišljam ovaj putopisni izveštaj, koji bi malo da varira staru izreku: *reci mi šta čitaš, ili ne čitaš, pa ću razumeti ko si.*

U Bugarskoj je, dakako, priča pomalo i specifična, književnost je u toj zemlji možda najvažniji konstitutivni deo nacionalnog mita: glavne bulevare koje mi tradicionalno nazivamo po značajnim datumima ili vladarima, svejedno kojeg istorijskog doba i koje fele, Bugari krste imenima nacionalnih bardova. Ivana Vazova zovu patrijarh! Ovdje, u Beogradu, tek svaki treći ispitanik zna ko je uzjahao konja pred nacionalnim pozorištem, a tek svaki peti ili sedmi šta je napisao Njegoš, svaki deseti ili dvanaesti šta je napisao Andrić. U Bugarskoj je naprosto nezamislivo ne znati ko je Hristo Botev ili Vasil Levski. U Kaloferu, rodnom mestu Boteva, podno Balkana, planine koja obuzima veličinom i nedoglednošću, drukčije rečeno, hramovnom snagom svih velikih prirodnih entiteta, a pred kojom sam dokučio ponešto i o mentalitetskim crtama označenim njenim imenom, čuo sam kako stotinak đaka, u horu, glasno i prilično skladno deklamuje Botevljeve stihove. Stari smisao književnosti se ipak u ponečemu i ponegde očuvao, ali se novi teško uobličava, često se predstavljajući kao čista simulacija. Tako je i kod naših južnih suseda o kojima smo, isto kao i oni o nama, izgradili više negativno osenčenih stereotipa (istorija, politička instrumentalizacija, ratovi, nesporazumi, srodnost istosmernih, traumatičnih emancipacija, sukob interesa, uzajamna indiferentnost, tragizam malih razlika) nego stvarnog znanja: fudbalist Hristo Stoičkov je kod nas daleko znamenitija figura nego njegov imenjaka Botev.

U Plovdivskoj knjižari "Helikon" (ovo nije reklama) isto je kao i u nekoj prodavnici iz nekog knjižarskog lanca u Torontu ili Čikagu (ovo je antireklama). Metal i staklo. Supe iz kesice. Paradajz bled i malokrvan (uzgred, Bugari uvoze paradajz!), naliven stimulatorima rasta i ozračen veštačkim svetlom. Kabeza, već gore pomenuta. Pa redom: Danijela Stil, Trejsi Ševalije, Džon Grišam i ostali Ladlami, neizbežni Koeljo, potom King, Hornbi, Braun, Oster, Gordner, Pamuk..., slobodno nastavite niz, svi uredno dizajnirani, preporučeni citatima iz prestižnih magazina, recenzirani, ubijeni u pojam. I onda, zatečen tim prizorom, usred pitomog, vrvežnog grada, sa savršeno očuvanim rimskim teatrom, gde je tih dana Geršvina svirao legendarni bugarski džez-aranžer i dirigent Vili Kazasjan (slušao sam ga i nestajao, sumrak je davao dodatni značaj dobrom bugarskom svingu, svaka čast majstoru!), tu sam se setio da prednost, sledeći misao gurua Brančila Petrovića, ipak možda treba dati pivu (u starom značenju: *ono što se pije*) i jestivu. Bugarske salate i bugarska vina, o tome bi trebalo pisati nadahnut gastronomski esej, a ne lamentirati nad činjenicom da se svet beznadežno ujednačio čak i u onom što se odupire svakoj unifikaciji, a to je čitanje, jedna od najindividualnijih ljudskih radnji, uz vođenje ljubavi. Ali eto, baš se tako, ko zna zbog čega, ulučilo da u Bugarskoj rezimiram utiske prikupljane svih minulih godina, u stalnom tumananju po mestima gde se izlažu i nude knjige, pisane iz najrazličitijih pobuda i sa najrazličitijim namerama. Došlo je eto neko vrijeme, što bi rekao

Igor Mandić, i to u celom svetu, da većina onih koji čitaju, a ti su uvek manjina, *ogromna manjina*, čitaju uglavnom iste knjige, pa su se ljudska uobrazilja i pravo na maštu opasno približili granici potpunog obezličjenja. A ništa nije tako posebno kao čitanje, kao usamljivanje, kao pravo na izbor šta želimo i šta hoćemo da čitamo, i dok to činimo da se sa sobom sašaptavamo, da nemo mičemo usnama, i plutamo mislima, da jedrimo tamo gde niko nikada nije bio pre nas, niti će biti. Užasavam se od pomisli da se neka knjiga (izuzev one jedne, svete) danas programirano piše da bi bila čitana u pet, deset i pedeset miliona primeraka. Ono što svi čitaju, rezolutan sam, ne treba čitati, jer se u suprotnom ubija tako ljudska težnja ka posebnosti. Smisao književnosti je smisao otkrića nepoznate zemlje, reklamna prisila čitanja neke knjige (budite firmirani, budite u trendu!) negira suštinu, koja se ne može krčmiti ili multiplikovati u milionima kopija. To ipak nije osvežavajući napitak. Sasvim je drugo usvajati opštepripadne vrednosti književne tradicije, čitati klasike, voleti Šekspira, od mehaničkog surfovanja po besteler listama i uzaludnog pokušaja sustizanja i praćenja masovnih proizvoda hiperproduktivne skribomanije koja sve bržim i bržim ritmom izbacuje sve deblje i deblje, sve spektakularnije, sve dramatičnije i sve neverovatnije storije, za sreću, ushit, san, zabavu, samozaborav, totalnu amneziju i lobotomiju pokorne potrošačke pastve, diljem šara. Hoću da imam svoga pesnika, koga čitam samo ja, i desetak meni sličnih (i imam ga!), hoću da kroz književnost razmenjujem ono što se ni na koji drugi način ne može razmeniti, i hoću da iz nje dobijem ono što je, bez oholosti, namenjeno meni, a ne svima, te stoga radije odlazim kod uličnih prodavaca knjiga, na sreću, ima ih svuda, i u Plovdivu, i u Parizu, i u Beogradu (vratice se, siguran sam, iako su nečijom nakaznom odlukom proterani), i u Bugarskoj, i u Meksiku, i u Češkoj... svuda tamo gde se čitanje uzima kao najsušastveniji trenutak postojanja, kao čas u kojem duh zaista postaje duh. Studentima na plovdivskom univerzitetu, završavajući predavanje, rekao sam da ljudi koji nemaju iskustvo čitanja knjiga, niti predstavu o književnosti, propuštaju nešto što je nenadoknadivo važno za ljudski život. Onaj ko ne čita, jedva da živi.

Jeste, to su sinonimi, glagoli *živeti* i *čitati*.

I sve vreme u Bugarskoj sam se dosećao da smo negativne stereotipe jedni o drugima izgradili upravo zato što se međusobno nismo čitali: u prošlosti još i nekako, ali posle Drugog svetskog rata retko i sporadično, tako da je svojevremeno Svetlozar Igov s pravom napisao da su srpska i bugarska književnost međusobno bliske, a nepoznate. Tokom nekoliko minulih godina situacija se menja nabolje, premda i dalje sporo, možda zbog toga što književno tržište ni u Srbiji ni u Bugarskoj, uprkos vrlo obilnoj produkciji, ne favorizuje domaću knjigu: domaći pisci, čast izuzecima, u tranziciji nisu naročito omiljeni, niti su posebno rado čitani, o broju da i ne govorim, najveće savremene srpske i bugarske pesnike ne čita više od dvesta čitalaca... Izdavači razmišljaju na potpuno isti način u Engleskoj, Bugarskoj, Francuskoj i Srbiji: ko će da čita to što imamo nameru da izdamo, i gde da nađemo novac da to učinimo. Georgi Grozdev, pisac i urednik u izdavačkoj kući "Balkani", specijalizovanoj za knjige iz narečenog regiona, rekao mi je: mi bismo objavili vaš roman. Odlično, rekoh, još samo da ga napišem...

Bugarska, to su još i zakorovljena polja Trakije, gde se na svakom kilometru potvrđuje drevnost civilizovanog života, od antičkih naseobina u banji Hisar, do Bičkovskog mana-

stira, pravoslavne svetinje koja se do eskrema komercijalizovala za sve koji joj hodoča-
ste. Mnogo snažniji doživljaj imao sam dok smo se približavali Balkanu, velikom planin-
skom masivu iz kojeg na svakoj stopi izbijaju vode. Noć pred povratak u Srbiju dobio
sam vrlo visoku temperaturu, gotovo da sam pao u frás. Došla je hitna pomoć, mladi
doktor rekao mi je da je u pitanju neki jak virus, kakav je tih dana harao krajem...

... to je naravno, bilo naučno objašnjenje. Ja sam za sebe imao sasvim drugo. Sve vre-
me boravio sam u kući pisaca, u najlepšem delu starog Plovdiva, u kojoj se 1833. godine,
na proputovanju, mesec dana od groznice lećio pesnik Lamartin (i tada je kolao neki mu-
tagen). Svakog jutra iz sna bi me budili glasovi turistićkih vodića koju su na nemaćkom,
engleskom ili japanskom (ako je to bio japanski) objašnjavali grupama entuzijastićnih tu-
rista, rešenih da za jedno prepodne upiju sve znanje tog dela sveta, šta je i kada tu radio
ćuveni Francuz. (Popodne će, kladim se, ćitati Harolda Robinsa, bljak, ukoliko bilo šta
budu ćitali.) Proklinjao sam ih što mi nisu dali da ućivam u miru otmene, stare građanske
kuće, izgrađene od drveta, u kojoj podovi, nameštaj, zidovi i stepenice noću dišu, i krcka-
ju sami od sebe, ili od duhova, ko zna. Pa je tako u Plovdivu Lamarinov duh, koga sam
nelepo zazvao, našao baš mene i došao po svoje. Nemojte da mislite da nije, jer mi je
temperatura volšebno spala ćim smo sutradan prešli granicu!